

University of Groningen

Exemplar domini: Ignatius of Antioch and his martyrological self-concept

Bakker, Hendrik Adrianus

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2003

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Bakker, H. A. (2003). Exemplar domini: Ignatius of Antioch and his martyrological self-concept. [S.l.]: [S.n.].

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SAMENVATTING

De tweede-eeuwse bisschop Ignatius van Antiochië geeft in zijn brieven blijk van een sterk verlangen naar de dood. Aan de gemeente te Rome drukt hij zich daarover gepassioneerd uit: „ik smacht ernaar te sterven” (Ro 7,2). De vraag waarom Ignatius deze wens had, en daarbij herhaaldelijk zelfdepreciërende uitspraken doet (zoals in Ro 9,20), is nog niet bevredigend beantwoord. De zeven authentieke brieven die we van Ignatius hebben zijn voor velerlei uitleg vatbaar, en studies over Ignatius resulteerden in zeer verscheiden pogingen om de doodswens van de bisschop te verklaren.

H. Frhr. von Campenhausen en N. Brox concludeerden dat Ignatius, zonder dat hij dat zelf zou hebben gewild, een concurrent van Jezus was, die wilde sterven ten behoeve van zijn volk. Volgens K. Bommes zou er sprake zijn van een reciproque verhouding tussen Jezus, Ignatius en de kerk: zij geven aan elkaar en ontvangen van elkaar, maar Jezus blijft daarbij tegenover Ignatius en de kerk staan. Ignatius' hunkering naar de dood zou niet meer zijn dan een passie om Jezus te volgen naar het hiernamaals. A.O. Mellink heeft onlangs Bommes' conclusies weliswaar genuanceerd, maar ook grotendeels bevestigd, en Ignatius' doodswens uitgelegd als een verlangen naar vervolmaking, waarbij een grote afstand blijft bestaan tussen Jezus en de bisschop. W.R. Schoedel en C. Trevett (in het kielzog van P.N. Harrison en W.M. Swartley) bieden een psychologische verklaring voor Ignatius' zelfdepreciatie. De bisschop zou gefaald hebben in zijn pogingen om de eenheid in zijn kerk te bewaren (de fiasco-theorie). Zijn geweten knaagde, en hij zag nog slechts één uitweg: het martelaarschap.

Ignatius' brieven laten geen zekere conclusies toe over de achtergronden en omstandigheden van zijn gevangenneming. Duidelijk is wel dat de *Ignatiana* nergens de indruk wekken dat de schrijver als bisschop fouten heeft begaan. In deze studie wordt de these verdedigd dat Ignatius voor het vrijwillige martelaarschap koos, en zijn gevangenneming mogelijk zelf uitlokte — een fenomeen dat in Ignatius' tijd en in de eeuwen daarna vaker voorkwam — om daarmee zijn verdeelde en vervolgte kerk te dienen. Vanuit zijn collectivistische optiek verstond Ignatius zijn dood als een losprijs voor de gemeenschap die hij als geestelijk leider vertegenwoordigde. Om deze these te toetsen dient gezocht te worden naar een traditie vanwaaruit Ignatius mogelijk heeft gehandeld, en met behulp waarvan zijn verlangen en een collectivistische interpretatie van het martelaarschap uit te leggen zijn. Die traditie vinden wij in het Deuterono-

mistische motief van de vervolgde profeet. Ignatius is vanuit deze traditie te verklaren. Een vergelijking met het Romeinse patriottische gebruik om de dood te zoeken voor het welzijn van het vaderland (*devotio*) levert weinig op, omdat er meer verschillen dan overeenkomsten met Ignatius zijn aan te wijzen.

Ignatius brengt zijn offer zelf. Zijn lijden is zozeer verbonden met dat van Jezus, dat dit opgevoerd wordt als bewijs tegen de gedachte dat Jezus “in schijn” geleden zou hebben (Tr 10). Belijdenis-achtige formules worden gebruikt om de lezers te overtuigen van Jezus’ lichamelijke lijden, en hen er aldus toe te brengen Jezus’ en Ignatius’ lijden te vieren. Dit wordt uitgedrukt in een voor Ignatius typische, paradoxale en dramatische taal. Zo wordt de arena een altaar, en worden de beesten instrumenten die de bisschop tot een broodoffer voor God vermaken. Het ondergaan van het martelaarschap wordt een “bereiken van God”, en Ignatius verwacht een woord van God te worden door zich “stil” te houden (Ro 2,1; cf. Ef 15,1).

Het lijkt alsof onderweg (van Antiochië, via Klein-Azië naar Rome) het verschil tussen de gevangen Ignatius en Jezus wegvalt. De lijdende Jezus lijdt in Ignatius verder, en offert Ignatius (cf. Ro 6,3; 7,2). In deze dissertatie wordt verdedigd dat Ignatius zich offerde als herder voor zijn kerk om conflicten te bezweren en Gods straf daarvoor af te wenden.

De hierboven in het kort beschreven resultaten van het onderzoek worden in zes hoofdstukken gepresenteerd. In hoofdstuk 1 worden recente twijfels over de authenticiteit van de “Middle Recension” van de *Ignatiana* kritisch besproken. De “Middle Recension” is een op niet-geïnterpoleerde handschriften gebaseerde Griekse en Latijnse versie van de Brieven, gepubliceerd door J. Ussher (1644) en I. Vos (1646).

Hoofdstuk 2 bevat een hypothese omtrent Ignatius’ gevangenneming. Wanneer is Ignatius gevangen genomen, en waarom? Verdedigbaar is dat Ignatius in de zomer van AD 116 (toen de joodse diaspora-opstand op zijn hoogtepunt was) naar Rome is weggevoerd. Zijn arrestatie en martelaarschap waren vrijwillig. De Antiocheense kerk was vanaf haar prilste begin een verdeelde gemeenschap. Sinds het conflict tussen Petrus en Paulus stonden tora-vrije christenen tegenover christenen uit de heidenen met sympathieën voor de joodse traditie. Uit Ignatius’ teksten blijkt dat de bisschop stelling nam tegen joodse gebruiken die gecombineerd werden met docetische (mogelijk ebionitische) denkbeelden.

Ignatius’ motivatie voor het vrijwillige martelaarschap komt in hoofdstuk 3 ter sprake. De fiasco-hypothese (Schoedel, Trevett) veronderstelt dat de bisschop onder een gewetensconflict gebukt ging. Zijn dood zou een vorm van boetedoening zijn. Maar nergens blijkt dit uit zijn teksten. Ignatius liet zich vrijwillig arresteren. Hij kon dat doen omdat christenen in die periode door de Romeinse overheid werden gezocht. Wij concluderen dat het motief

voor Ignatius' verlangen naar de dood verband hield met de bezorgdheid om zijn kerk.

In hoofdstuk 4 wordt nagegaan welke noties van het martelaarschap Ignatius vanuit de traditie kunnen zijn aangereikt. In aanmerking komt de Deuteronomistische traditie van de lijdende profeet. Ignatius doet zichzelf kennen als profeet (Fld 7,1-2) en als lijdende profeet (Mg 8,2), en volgt daarmee vooral het spoor van Jezus zoals beschreven in de Paulijnse (1 Thes 2:15-16; Col 1:24) en in de Mattheaanse traditie (zie Mattheüs' accentuering in Matth 21:33-39, 43; cf. 5:11-12 en 10:41). Vroege sporen van deze traditie zijn te vinden in de Tenach en in verschillende vroegjoodse geschriften (3 Ezra, *Wijsheid van Salomo*, *Hemelvaart van Mozes*, *1 Henoch*, *Jubileëen*, *1 Baruch*, *2 Baruch*, *Sibyllijnse orakels*, *4 Baruch*, *4 Ezra*, *Testamenten van de twaalf patriarchen* [*Testament van Levi*], *De levens van de profeten* en *4 Makkabeeën*). Vervolgens wordt de notie van de lijdende profeet in verband gebracht met Ignatius' verwachting van het naderende wereldeinde, en constateren wij dat Ignatius zichzelf opoffert om de laatste duivelse aanval op zijn kerk af te slaan. Van zijn martelaarschap verwachtte hij een beschermende, verenigende en verzoenende werking. Ignatius hoopte dat door zijn dood kerkelijke conflicten zouden ophouden en een zwaarder oordeel zou worden gekeerd (Tr 13).

Hoofdstuk 5 biedt een retorisch-kritische benadering van de Brieven. Ignatius gebruikt het epideictische genre om een sfeer van dankzegging en aanbidding te creëren. Daarbij worden zijn tegenstanders gehekeld, en wordt de kerk "bezongen" (Mg 1,2). In deze eucharistische viering plaatst Ignatius zijn eigen lijden naast Jezus' lijden: om zijn lezers tegen joodse gebruiken in bescherming te nemen bedenkt de bisschop bewijzen (*exempla*) voor Jezus' waarachtige lijden, en voert hij naast semi-credo's ook zijn eigen lijden als bewijs aan (Tr 10). Jezus' lichamelijke lijden loochenen staat voor Ignatius gelijk aan het ontkennen van zijn eigen manifeste gevangenschap.

Ignatius' martyrologische zelfverstaan wordt tenslotte ontvouwd in hoofdstuk 6. De weg van het martelaarschap noemt Ignatius het "worden van een discipel" (μαθητεύεσθαι). Een discipel treedt in mystieke gemeenschap met de lijdende Heer door de eucharistie te vieren (cf. Ef 20,3; Fld 4; Sm 7,1), of, en dat is volgens Ignatius een uitzonderlijke bevoorrechting, door het martelaarschap. Jezus continueert zijn lijden in de martelaar zoals hij dat in de viering van brood en wijn (de eucharistie) doet. Beide "vieringen" blijken voor Ignatius — omdat zij een "mee-lijden" met Jezus uitdrukken — bevrijdend te zijn. De hemel openbaart zich voor Ignatius in het lijden met Christus op aarde, waardoor de contrasten tussen het hemelse en het aardse wegvallen (cf. *Oden van Salomo* 34,4). De vele zelf-depreciërende uitspraken van Ignatius (bijv. Ef 21,2), en het "bereiken van God" (Tr 12,2; 13,3), drukken deze mystieke gerichtheid uit.

Vanwege de mystieke verbondenheid met Jezus' dood verwoordt Ignatius zijn aanstaande dood als een eucharistisch drama dat in Rome zal worden opgevoerd. Als de beesten niet bijten, zal de bisschop hen daartoe dwingen (Ro 4,2). Zij moeten hem vermalen tot een broodoffer, dat als bij-offer van Jezus' hoofdoffer aan God wordt gebracht. Daardoor krijgt Ignatius' offer heilsbetekenis. Ignatius noemt zichzelf een "zondebok" (Ef 18,1), en "losgeld" (Ef 21,1). Een vergelijking met 1 Kor 1:18-2:8 (en 4:13) en 4 *Makk* 6,29 (en 17,21) ligt voor de hand, en verduidelijkt dat Ignatius met deze termen plaatsvervangend voor ogen staat, uitgewerkt als een aanvulling op Jezus' offer. Ignatius wenst dat zijn dood, zonder dat de wereld dit bemerkt, bevrijdende betekenis zal krijgen. Daarom zegt hij zijn gevangenschap "stil" te willen houden, om zo heimelijk een "woord" van God te worden (Ro 2,1; cf. Mg 8,2; Ef 6,1; 19,1). De stilte camoufleert de daad die God aan en door Ignatius verricht (cf. *Ascensio Isaiae* 9,15; 10,9-12, 18-30; 11,11,14-17,24,26).

Tenslotte wordt in twee appendices ingegaan op de tekstgeschiedenis van de brieven (1) en de datering van 4 *Makkabeeën* (2).